

„Jászám tike”, állandó bosnyák kiállítás Szigetváron

A Szigetvári Várbaráti Kör és a Humán Innovációs Csoport Nonprofit Kft. szervezésében 2015. április 18-án ünnepélyesen megnyitották a város bosnyákságnak emléket állító „Jászám tike” című állandó kiállítást. **Zentai Gábor**, a kft. tulajdonosa és **Varga Zoltán**, a Várbaráti Kör elnöke köszöntői után, a kiállítást **Frankovics György** néprajzkutató nyitotta meg (képünkön).

A bosnyákokat – akik az „izó” horvát nyelvjárást beszélnek – 1655-ben Közép-Bosznia északkeleti részéről a törökök telepítették le Pécsent, Szigetváron és Siklóson, mégpedig szervezett formában.

„Itt nehezen lehet olyan embert találni, akiben ne csörgedezne bosnyák vér. Hát, sok itt a »gyütmönt« (bevándorló; a szigetvári bosnyákok, miként a somogyi lakosság a magyar „ö-ző” nyelvjárást beszélte – a szerző megjegyzése), mert itt mindenki majdnem bosnyák.” – írja a kiállítási szemelvényekben a néhai kitűnő helytörténész, *Lengyelóti János*.

„Hat éves koromban kaptam meg az első gatyámat. Elmentünk cseresznyét lopni, és elszakadt a gatyám. A tulajdonos, az öreg Drisa, elfogott minket, de nem bántott. Azt mondja nekem: Mondd meg a nagyanyádnak, hogy varrjon néked gatyát, a te méreteredre, mert ez az apádé vagy a nagyapádé volt. Emiatt sokat sírtam, kisebb gatyát kértem, ám nem kaptam, »majd belenősz«, mondta nagyanyám.” – emlékezett vissza horvát nyelven *Brigovác András Mándics Zsívkonak*.

„Ezek a mai fiatalok a gyárban dolgoznak, eltávolodtak a vallástól, nem tisztelik a nyelvünket.” „Ebből a búzából nem lesz pogácsa!” „Valamikor a bosnyák férfi bosnyák nőt vett feleségül, de a maiak rokonságba kerültek mindenkivel. Mi öregek vagyunk az utolsó szigetvári bosnyákok. Fojtogat a sírás, amikor arra gondolok, hogy ami a miénk volt, az mind tönkrement.” – közölte gyűjtése során *Mándics* az 1888-ban született szigetvári *Melencsovics György*, „Gyurkesza”.

Az elmondottak után ki ne lenne kíváncsi a helyi bosnyák értékekre? A szigetváriak tudvalevően hosszú évtizedek óta ápolják a városhoz kötődő Zrínyi-hagyományt. A mostani ünnepségre meghívták a csáktornyaiakat is, akik dr. *Vladimir Kalšan* muzeológus vezetésével meg is jelentek.

A szervezők színes programokról gondoskodtak; a gyermekek megismerkedhettek a népi játékokkal, volt kézműves játszóház, valamint helytörténeti foglalkozás is az egykori magtárban. Az épület emeletén lévő kiállítótér visszaadja a valaha volt bosnyák világ hangulatát. A vitrinekben katonás rendben sorakoznak a letűnt paraszti életforma használati eszközei, a földműveléshez és a szőlőműveléshez

Frankovics György és Kollár Ákos felvételei

kapcsolódó szerszámok, hordók és más tárgyak. Alattuk magyar, horvát és német nyelvű feliratok olvashatók. Ilyen apró mozzanatokban érzékelhető leginkább az európaiság. A látottak a tolerancia, az együttgondolkodás, az együttélés, az egymásrautaltság, az együttműködés és a hagyományörzés szép hazai példái.

A kiállítás címe „Jászám tike”. A szigetvári és a pécsi bosnyákok egykoron előszeretettel hangoztatták ugyanis, hogy ők „tükék”. Magukat – nemes egyszerűséggel – a termést hozó szőlőhöz hasonlították, amelynek megművelése, gondviselése embert próbáló munka volt, kellő odafigyelést, törődést igényelt, bőséges termésével azonban mindig meghálálta az emberi gondoskodást. Miért írták mégis tikének és nem tükének? A szigetvári bosnyákok, akiket nyugodtan nevezhetünk boszniai horvátoknak is, nem ejtettek „ü” hangot, a magyar hosszú magán-, valamint kettős mássalhangzók esetükben mindig is kiejtési zavarhoz vezettek. Nem kell különös nyelvi felkészültség ahhoz sem, hogy valaki megállapítsa, hogy a jászám szót külön kellene írni, mert az valójában kéttagú. A horvát helyesírás szerint csakugyan két szó lenne, esetünkben azonban – megítélésem szerint – helyesen írták egybe, ez ugyanis már az asszimilációra utaló tény, amely utolérte a szigetvári bosnyákokat is.

A múzeum falain lévő fényképeken háromszatú házak szunyókálnak a zsúpfedél alatt, amott a régi népviselet kellékei láthatók: a hófehér ingek, gatyák, „pöndölyök”, az egykor csattogó lábbelik, azaz a faklumpák... A városi paraszti életforma velejárója volt az önellátás. A klumpák kivételével minden „hazai” volt, otthon készült. Korábban, még

Régi használati tárgyak a kiállításon

a facipők elterjedése előtt maguk cserzették és szabták a bocskorukat is.

Mándics Zsívko 1966-os szigetvári horvát nyelvű gyűjtéséből idézek: „Az én nagyanyám nem tudott magyarul, apám és anyám mindkettő nyelvet beszélt, én meg, úgy ahogy beszélek bosnyácul. Apám és anyám éjjel-nappal dolgoztak, anyámat »maja«-nak hívtam; egész nap csak a nagyanyámmal vagy a nagynénimmel voltam. Szépen tudott szőni. Sokuknak volt »tyilim«-je (szőnyeg; török szó), »guber«-ja (takaró), »tyenari« (terítő; perzsa szó), »peskiri« (törölköző; perzsa kifejezés). Hosszú szoknyát viseltem, a fejemen meg fejkendőt.”

A lábbeliről Lengyelóti János a következőket jegyzi: „Klumpa! Gyerekkorom sokféle elvivő facipője. Milyen boldogan próbáltam fel a Szent Mihály-napi vásáron vett klumpát. Öregapánknak külön megvolt a szulimáni klumpakészítő embere, akivel együtt foglalták el annak idején – így mondta téli esteiken – Bosznia-Hercegovinát. A Rác-templomtól délre fekvő utcák lakóinál a klumpa volt a sár, a hó, a hideg ellen védő lábbeli. Ott sorakoztak a pitvarban... A várszigeti parasztemberek sohasem vittek sarat a konyhába, szobába. A klumpa – horvátosan cokolaj – igencsak megkönnyítette az asszonyok takarítási munkáját. Egy-egy szépen faragott, zsemlyepirosra égetett klumpa évekig megoldotta a várszigetiek cipőgondját.

Végigcsattogtunk a hosszú folyosón. Az osztályok ajtajai mellett szép rendben sorakoztak egymás mellett a klumpák. Nagyságuk elárulta a folyosón járónak az osztályosok korát.”

A szigetvári városrészek bosnyák nevei

Gornja mala (a bosnyák horvátok nagyobb részben itt laktak), *Dolnja mala*, *Kajmak* (a város központja, ahol szintén bosnyák horvátok laktak), *Dugani sokak*, *Fratarski sokak*, *Karavladina*, *Bašina*. Határnevek: *Cerik*,

Pocerik (Pod cerik), *Čojluk*, *Babišova*, *Biltrovina*, *Čolakovica*, *Domolić* (Domolos-puszta), *Gužić*, *Medviš*, *Karastanko*, *Musula* vagy *Ledina*, *Okop*, *Pašarina*, *Salainka*, *Stračova*/*Stračeva*, *Velika livada*, *Skrajnje livadice*, *Jazina bara*, *Pirgina bara* – jegyzi Mándics Zsívko. (A horvát betűk magyar megfelelői: č – cs; ć – ty; dž-dzs; s – sz; š – s; ž – zs.)

A ragadványnevek – amelyek Mándics Zsívko és *Dömötör* Adrienne gyűjtéséből ismertek – nagyobb részben horvát és magyar eredetűek, ám nem ritkák közöttük a török származásúak sem.

„A helyhez kötődés és az egymás közötti házasodás kis idő múlva azt eredményezte, hogy szinte mindenki mindenkinek rokona lett, ezzel viszont igen megnőtt az azonos nevéek száma. Az 1828-as összeírási adatok szerint a községben: 16 Babócsai, 7 Somogyvári, 15 Mozsgai, 6 Haragovics, 6 Majsztrovics stb. család élt, hogy csak a leginkább megterhelt neveket említsük. Az azonos nevéek számának növekedéséhez hozzájárult az is, hogy csupán néhány hagyományos keresztnév közül válogattak. A következőkben a teljesség igénye nélkül kísérletet teszünk a török hangzású ragadványnevek magyarázatára. *Binyás* – binjedžija, binjadžija (török), jó, ügyes lovas; *Bozác* – boza, buza (perzsa), ismert savanykás frissítő ital, amelyet kukoricából és köleslisztből készítenek; *Bújó* – bujati (török), gyorsan nőni; *Csuró* – čuruk (török), jelentése romlott, egészségtelen, nem egyenes; *Gyika* – đidija, đido, đida (török vagy perzsa), jelentése: csintalan, huncut, eleven fiatalember; hős; *Hámlja* – „hamli”, „hamljiv” (perzsa-török), olyan ló, amely nem jártas a munkavégzésben, illetve az az ember, aki nem szokta meg a munkát; *Lala* (perzsa), jelentése udvari főméltóság, vagy tulipán; *Malbásini* – „melbaša” (arab-török), egy máhálé (városnegyed) vezetője; *Mákálá* – mahala, makala, mala (arab), a város illetve a falu része, városnegyed, falu (lásd a szigetvári városrészek elnevezését, pl. „Gornja mala” stb.).

„...disznózsírral bekente a hajamat”

Gregoricsné Rajnes Mária így emlékszik vissza gyermekkorára, amikor apja és édesanyja elfoglaltsága miatt neveltetése nagyanyjára hárult:

„Kerüld a Protyinát, mert ő rossz, hanem állj ide a fazék mellé és tanulj meg főzni! Várd meg előbb, hogy a víz jól felforrjon, a káposzta majd megpuhul benne! Tégy bele még egy csipetnyi sót! Ha végeztél a főzéssel, akkor a *szádsák* (háromágú serpenyőláb, török szó) alatt a parazsat el kell oltani – így tanított engem a nagyanyám. Én meg fogom a *kásikát* (kanál, török szó) és mernék magamnak, ő meg mérgesen mondja: Nem tudsz várni, hogy hűljön, álljon egy kicsit, hanem mindjárt enned kell?!”

Amikor meg misére mentem disznózsírral bekente a hajamat és úgy fonta be, később meg lúggal lemosta róla a zsírt. Jó tanáccsal is ellátott: A templomban ne fészkelődj, hajtsd be a lábadat, és térde-

pelj le, imádkozz bűnbánóan, ahogy a keresztények teszik!”

„Mi, bosnyákok nagy istenhívők hírében állunk, mindig eljártunk a templomba, de Isten kolerát küldött ránk. Hároméves voltam akkor. Kilenc nap alatt tizenegy gyermek meghalt. Nagycsaládban éltek az emberek, de nem volt veszekedés közöttük. Szent Antal-napkor bosnyák nagymisét tartottunk. Új ruhába öltöztünk. Ajándékot vittünk (a ferenceseknek – a szerző megjegyzése). Simetás nevű szomszédunk nagy szegénységben élt, de az utolsó tyúkját is elajándékozta. A templomban úgy énekeltek, mint még soha, mert a mieink nagyon tisztelték Szent Antalt...”

Fényképek láthatók az 1940-ig még létezett pravoszláv szerb templomról, alattuk egy vitrinben a cirill betűkkel nyomtatott több kilónyi szertartáskönyv kapott helyet.

Frankovics György összeállítása

A szigetvári ferencesek temploma